

Kommentár Bognár Rezső akadémikus cikkéhez

1983-ban Zemplén Géza (1883–1956) születésének 100. évfordulóján a magyar szerves kémiai oktatás és kutatás megalapítójának életét és iskolateremtő munkásságát méltató cikk jelent meg a tanítványa, Bognár Rezső (1913–1990) tollából a Magyar Kémikusok Lapja XXXVIII. évfolyamának 12. számában. E két tudós életútja és nemzetközileg is elismert munkássága ma is példaképpül szolgál a fiatal kémikusok széles táborának, és jelentős hatást gyakorolt hazánkban folyó szerves kémia oktatás és a kutatás színvonalára.

Zemplén Géza tudományos pályája szorosan kapcsolódott a Nobel-díjas Emil Fischeréhez (1852–1919), akinek a munkássága a szénhidrátok, purinszármazékok, aminosavak, peptidok és zsírok kémiája területén koncentrált. Emil Fischer a kor legkiemelkedőbb kémikusa volt, akinek a 1902-ben elnyert Nobel-díja a második volt a Nobel-díjak sorában és első a szerves kémiában, ráadásul ezt a kitüntetést 50 éves korában kapta meg. Tudományos eredményeit a kor vezető folyóirataiban (közel 600) és 20 összefoglaló közleményben/előadásban közölte. Ma is megcsodáljuk, hogy – milyen magától értetődően – reagensként vonta be az enzimeket a szerves kémiába, ami a „kulcs-zár modell” felismeréséhez vezetett (1894!!), és az enantiomerek nagy optikai tisztaságú előállítását tette lehetővé.

Emil Fischer doktoranduszainak többsége a doktori cím megszerzése után a vegyiparban könnyen helyezkedett el, és számosan közülük jól fizetett vezető beosztású vegyészek, hivatalnokok vagy üzletemberek lettek. Munkatársainak (330) közel egyharmada, zömmel azok, akik posztdokként dolgoztak a világhírű tudós tanszékén, jó nevű egyetemeken vagy kutatóintézetekben csináltak tudományos karriert. Hat tanítványa, akik a Fischeriskola tudományos eredményeire támaszkodva új területeit nyitották meg a kémiának, szintén Nobel-díjat kaptak. Emil Fischer „tudományos unokái” közül kilencen – közöttük Oláh György (1994) is – Nobel-díjat kaptak.

A Selmezbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola adjunktusa, Zemplén Géza is ezen az utóbbi úton indult el. 1909 és 1912 között a Főiskola támogatásával elnyert állami ösztöndíjjal Emil Fischer intézetében, Berlinben dolgozott. Ebben az időben a berlini intézet volt a központja a szerves kémia rohamos fejlődésének. A világ minden részéről sereglettek ide a kutatók, hogy ellássék Fischer intézetének műhelytitkait.

Az I. világháborút követően a magyar vegyipar, de különösen a gyógyszeripar fejlődésnek indult, és jelentősen megnőtt a szakképzett vegyész-mérnökök iránti igény. Talán ez is közrejátszott abban, hogy Bognár Rezső, a Szegedi Tudományegyetem másodéves vegyészhallgatója 1932-ben átiratkozott a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetemre, ahol 1936-ban vegyész-mérnöki oklevelet szerzett. Ezt követően néhány hónapot a Hungaria Gumiárugyárban üzemmérnökként dolgozott. Az ifjú mérnök szorgalmát és tehetségét dicséri, hogy 1937 júliusában Zemplén Géza professzor magánalkalmazottnak hívta meg a Szerves Kémia Tanszékre, ahol kezdetben a nemzetközi hírű tudós „zsebből” fizette a bérét. Bognár Rezső a Zemplén-tanszéken eltöltött tizenhárom év alatt az oktatói munka minden lépcsőfokát végigjárta. 1938-ban tanársegéddé, 1940-ben adjunktussá nevezték ki, majd habilitációját követően egyetemi magántanár (1949) lett. Részt vett a vegyész-mérnök-hallgatók elméleti és gyakorlati képzésében, valamint a tanszéken folyó ipari kutatómun-

kákban. Személyiségében és tevékenységében harmonikusan ötvöződött az újat kereső kutató és az alapkutatási eredményeket a gyakorlatba átültetni kívánó mérnök szemlélete. Ezt tanulta Zemplén professzortól, és ezt a szemléletet adta később továbbtanítványainak a Kossuth Lajos Tudományegyetemen (Debrecen). Tudományos munkássága ebben az időszakban elsősorban a szénhidrátkémia területén koncentrált, és elsősorban diszacharidok és flavonoid glikozidok szerkezetigazoló szintézisével foglalkozott.

A II. világháború alatt négyszer rövidebb-hosszabb időre katonai szolgálatra hívták be. Utolsó rendfokozata tartalékos mérnökzászlós volt. A budapesti front alatt mint katonaszökevény bujkált Budapesten. A felszabadulás után civilként került orosz fogságba. Némi furfanggal három és fél hónap után Cegléden szabadult. Augusztus 1-ig Hódmezővásárhelyen, a családjánál volt, majd elfoglalta munkahelyét a Műegyetemen, ahol távollétében igazolták. Az ostrom alatt a Műegyetem épületei közül a Szent Gellért téri épület károsodott a legsúlyosabban. Annak érdekében, hogy a normális élet és az oktató-kutató munka a tanszéken mielőbb elkezdődjék, a fiatal Bognár Rezső lemondott éves rendes szabadságáról és angolai UNESCO-ösztöndíjáról. Bognár Rezső demokratikus gondolkodású baloldali érzelmű ember volt. Erre utal, hogy 1945-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba (SZDP). Párttagságát az MKP-val történt pártegyesítés után megtartotta 1956-ig.

Az 1948-as esztendő Zemplén Géza professzor és tanítványa, Bognár Rezső számára jelentős elismerést hozott. Ebben az évben osztották ki a háború után első alkalommal a legmagasabb elismerést jelentő Kossuth-díjakat. Zemplén Gézát a díj arany-, Bognár Rezsőt a díj ezüstfokozatával tüntették ki. A Magyar Tudományos Akadémia Bognár Rezsőt pedig még ebben az évben levelező tagjául választotta. 1950 szeptember 1-től a KLTE Szerves Kémiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanárává nevezték ki, noha minden esélye megvolt, hogy Zemplén Géza utódja legyen a Műegyetemen.

Többen megkérdezték tőle, hogy miért Debrecenre választotta. Így felelt: „Budapesten a kollegáim között én mindig Rezső maradtam volna, Debrecenben pedig rögtön Bognár professzor úr lettem.” Debrecenbe kerülve Bognár professzor úr a „Zempléniskola” kutatási területét az alkaloidok és az antibiotikumok kémiájának tanulmányozásával jelentősen kiszélesítette. Ezzel ugyanis elérte, hogy a régióban elhelyezkedő gyógyszergyárak, a Tiszavasvári Alkaloida és a debreceni Biogal a tanszéken folyó kutatások fő támogatója lett.

Bognár professzor úr nagy munkabírású és jó humorérzékű ember volt. Oktató-kutató munkája mellett jelentős tudomány-szervezői és közéleti tevékenységet végzett. (Többek között a KLTE rektora, országgyűlési képviselő, a TIT országos elnöke, a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának elnökhelyettese, majd elnökségi tagja, az Elnöki Tanács tagja volt egy-egy időszakban.)

Humorérzékét az alábbi anekdota példázza: Az egyik május 1-i ünnepségen a kedvenc kutyája által elnyert érmet is kítűzte kabátjára. A mellette ülő kolléga tágra nyílt szemmel vizsgálta és végül megkérdezte: „Rezső, ezt a szép érmet miért kaptad?” Mire ő mosolyogva így válaszolt: „Ilyen jelvényt csak igazán nagy kutáknak adnak.”

Antus Sándor